

YÖNETİCİ ÖZETİ

ZORLA

KAYBETMELER

VE YARGININ

TUTUMU

PROF. DR. GÖKÇEN ALPKAYA

AV. İLKEM ALTINTAŞ

YARD. DOÇ. ÖZNUR SEVDİREN

AV. EMEL ATAKTÜRK SEVİMLİ

HAKİKAT ADALET HAFIZA MERKEZİ

HAFIZA MERKEZİ

I-BİR DEVLET GELENEĞİ OLARAK CEZASIZLIK UYGULAMASI

Türkiye'de kolluk kuvvetlerinin insan hakları ihlallerine karışmakla sorumlu tutuldukları neredeyse her durumda devreye muazzam bir cezasızlık zırhının girdiği, sorumluların korunup kollandığı, delillerin derhal örtbas edildiği bilinen bir gerçek.

Demokrasisi sürekli olarak darbeler, olağanüstü hal rejimleri ve çeşitli anti demokratik yönetme biçimleri ile kesintiye uğrayan Türkiye'de devletin güvenlik güçleri suç işleme konusunda ne yazık ki adı konulmamış özel bir ayrıcalığa sahip.

Yasama, yürütme ve yargı aktörlerinin devleti, bedeli ne olursa olsun, her hal ve şart altında korunması gereken birincil varlık olarak gördüğü, yurttaş hak ve özgürlüklerininse daima tali planda kaldığı devlet pratiği ile sabit. Öyle olmasa kolluk kuvvetlerinin adı insan hakları ihlallerine her karıştığında orada hemen soruşturmayı izne bağlayan mevzuata sarılmıyorsa, izin engeli çıkarılmaz, soruşturma izni verilen hallerde de yargının etkisiz, ciddiyetsiz ve zaman aşımına terk ettiği soruşturmalarla adalet arayışı sönmülmüştür.

Her üç anayasal kuvvetin cezasızlık konusunda yaklaşım birliği içinde oldukları, süreklilik arz eden bu devlet geleneği ile gerçek anlamda mücadele arzusu taşınmadığı, hesap verebilirliğin fazlaca önemsenmediği süregelen uygulamaya bakınca gayet açık. Ne kadar reddedilirse edilsin yargısal verilerin analizinden failleri koruyan kollayan cezasızlık ağının nasıl çalıştığı tüm çıplaklığı ile anlaşılıyor.

Kavramsal olarak cezasızlık en sadeleştirilmiş tanımıyla bir ihlalin faillerinin suçlanmalarına, alıkonulmalarına, yargılanmalarına ve suçlu buldukları takdirde uygun şekilde cezalandırılmalarına dair cezai, hukuki, idari veya fiili

her türlü imkansızlık hali olarak tarif ediliyor. Türkiye'de cezasızlık, siyasal muhaliflerden, Ermenilere, Kürtlere, Rumlara yönelik suçlara; kadınlardan, insan hakları savunucularına; LGBTİ bireylerden, basına, gezi olaylarına kadar birçok alanda tezahür eden son derece yaygın bir devlet pratiği. Cezasızlık meselesi üzerine söz söylendiğinde Kürtlere yönelik insan hakları ihlallerinin süre, sistematiklik ve yaygınlık bakımından özel bir yeri olduğu belirtilmeden de geçilemez.

Genel olarak Türkiye, ne uzak ya da yakın dönemlerde Kürtlere yönelik güncel ağır insan hakları ihlallerinin, ne 90'lı yıllarda uygulanan sistematik ve yaygın şiddetin, ne de askeri darbe dönemlerinde gerçekleşen vahşi uygulamaların askeri, idari, siyasi sorumlularının yargı önünde hesap vermesini sağladı.

Oysa ağır insan hakları ihlallerine ilişkin hakikatlerin ortaya çıkarılması ve cezasızlığın sonlandırılması salt mağdurları değil tüm toplumu ilgilendiren temel bir demokrasi sorunudur. Bu suçların kimler tarafından, kimlerin aldığı kararlar kapsamında, nasıl işlendiğini bilmeye hepimizin hakkı var ve "Hakikati bilme hakkı" bu bakımdan sadece mağdur yakınlarını değil bu ülkede yaşayan herkesi, hepimizi ilgilendiren kolektif bir hak.

Gerçekleşen ağır insan hakları ihlallerine dair delillerin toplanması, mağdurların akıbetinin belirlenmesi, ihlallerden sorumlu olanların açığa çıkarılması gereklidir. Faillerin yargılanması ve cezalandırılması için gerekli her tür önlemin alınması hem hakikat hakkı bağlamında hem de Türkiye açısından ulusal ve uluslararası sözleşme yükümlülükleri bağlamında zorunludur ve devlet evrensel insan hakları değerlerine saygı göstermeyi içselleştirmek durumundadır.

II-ZORLA KAYBETMELER VE YARGININ TUTUMU

Hafıza Merkezi odaklandığı zorla kaybetmeler alanı üzerinden görmezden gelinen “devlet şiddeti”ni tartışma alanına taşımayı, devletin bir gayri nizami harp yöntemi olarak kullandığı “zorla kaybetme” yöntemini deşifre etmeyi, kayıpları, belgelere dayanarak doğrulamayı, siyaset ve hukuk bilimi gözünden sorunu tartışmayı ve devletin cezasızlık politikasına, araştırma sonuçları üzerinden bakmayı amaçlıyor. Zorla kaybetme eylemlerine karışan resmi/gayri resmi tüm devlet görevlilerinin, militer/paramiliter/sivil güçlerin sorgulanmaması, yargılanmaması bir tercih ise bu tercihin ne anlama geldiği, demokrasi açısından tehlikeleri ve nasıl aşılacağı üzerine samimiyetle düşünmek gerekiyor.

“Devletin ali menfaatleri” söz konusu olduğunda, insan hayatının “tefferruat” haline geldiği bir anlayışa, önce hukukçuların karşı çıkması gerekirken, yargının bahse konu cezasızlık sürecine yaptığı sessiz, ihmali ve bazen de aktif katkının sona ermek zorunda olduğu açık. Bu konuda basınç yaratmak içinse yargının taraflı tutumunu dayanakları ile ortaya koyma gereği ortada.

Cezasızlık problematiğinin bütün boyutlarıyla ele alınması, mevzuat sorunlarından yargısal aktörlerin algı ve donanım sorununa, soruşturmaların sürüncemede bırakılması yaklaşımından zamanaşımı duvarına kadar cezasızlık kalkanını oluşturan tüm sebeplerin birer birer ortadan kalkması/kaldırılması gerekiyor. Devletin hukuk normları içinde hareket etme zorunluluğunu ve sorumluluklarını bıkmadan usanmadan hatırlatmak lazım.

Hafıza Merkezi, 2012 yılından bu yana Şırnak, Diyarbakır, Mardin, Batman, Hakkari, Bursa, İstanbul ve Ankara olmak üzere sekiz ilde ve bu illere bağlı birçok ilçede çeşitli ölçeklerde saha çalışmaları

yaptı. Saha çalışmalarından elde edilen bilgi/belgeler devletin ulusal ve uluslararası hukuksal yükümlülüklerindeki kriterlere göre analiz edildi. Amacımız bir yandan devletin “terörle mücadele” adı altında uyguladığı devlet şiddetini görünür kılmak ve bu alandaki sosyolojik gerçeği belgelemek diğer yandan hukuksal açıdan zorla kaybedilen kişilere ait yargısal süreçlerin nasıl işletildiğini somut veriler üzerinden ortaya koymak. Devlet görevlilerinin yargılandığı bu tür davalarda yargının pratiğinin nasıl olduğuna dair olabildiğince net bir profil ortaya çıkarmak istiyoruz.

90'lı yılların üstünden yirmi yıldan fazla zaman geçti; yaşananlar topluma unutturulmak istendi ve zamanaşımına terkedilen dosyalar adliye arşivlerinde toz tuttu. Ne var ki ne mağdurlar ne de olaylara tanık olan geniş halk kesimleri açısından yaşananlar unutulmadı, onlar hala umutla adalet bekliyorlar. Bu raporun yayıma hazırlandığı tarih itibarıyla yaşanan binlerce zorla kaybetme ve keyfi infaz olayı karşısında az sayıda asker, korucu ve itirafçı için yine az sayıda dava açılmıştı ve bu davaların önemli bir kısmı da sanıkların beraatine doğru evrilen bir yargısal süreç izledi.

Gerçeği ortaya çıkarma arzusu ve cesareti taşımayan, yürütmeye son derece bağımlı ve taraflı bir yargı ile karşı karşıyayız. Bu devasa engelden üreyen birçok sorun var; JİTEM gibi dokunulmaz/soruşturulmaz kişi ve kurumlar olması, delillerin toplanmaması, mağdur ve tanıkların korunmaması, iddianame kapsamlarının sadece ismi öne çıkan faillele sınırlı tutulması, kayıtların gerçeği yansıtmaması, devletin arşiv belgelerini paylaşmaması, olur olmaz her şeyin devlet sırrı olarak nitelenip mahkemeden gizlenmesi gibi. Adli kolluk olmayıp soruşturmalarda delillerin

şüpheli devlet görevlileri tarafından toplanması söz konusu olunca o delillere elbette ki hiçbir zaman ulaşamıyor! Dava nakilleri ise başlı başına bir adalete erişim engeli. Amacımız bütün bu sorun alanlarını dayanaklarıyla olabildiğince ortaya koymak.

Türkiye’de geniş toplumsal kesimler geçmişle yüzleşme konusunda güçlü bir ses çıkarmasa da mağdurlar ve mağdur yakınları ceza adaletini

önemiyor. Bu talebi mağdurların talebi olmaktan çıkarıp topluma yaygınlaştırmak, hukuk ve demokrasi ile ilişkisini hatırlatarak genişletmek ve devlete sorumluluklarını bıkmadan usanmadan hatırlatmak gerekiyor. Elinizdeki rapor bu alanda çalışan pek çok sivil toplum kuruluşunun yaptığı işlere bir katkı ve bu hatırlatma çabasının bir ürünü.

III-RAPOR İÇERİĞİ

Zorla kaybetme suçu raporda farklı yazarlar tarafından dört ana bölümde incelendi;

1. Zorla Kaybetmeler ve Yargının Tutumu
2. Uluslararası Hukukta Zorla Kaybetmeler
3. Bir Uluslararası Ceza Hukuku Problematiği Olarak Zorla Kaybetme Suçunun Ulusal Hukukta Tanınması ve Zamanaşımı Meselesi
4. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Perspektifinden Zorla Kaybetme Davaları

Birinci bölüm Hafıza Merkezi tarafından saha çalışmaları sonucu toplanan veriler ışığında hazırlandı. Yönetici özet esasen bu verilerin analizi sonucu ortaya çıkan saptamaları içeriyor. İncelenen soruşturma ve kovuşturma dosyalarındaki veriler ana başlıklarıyla özetlenirse;

- A. Kolluk kuvvetleri tarafından yasal gözaltı prosedürüne uyulmadığı ve kayıtların gerçeği yansıtmadığı;
- B. Gözdağı vermek amacıyla vahşi öldürme yöntemleri uygulandığı;
- C. Mezarların tespit edilmediği, cenazelerin ailelere teslim edilmediği;
- D. Etkili, hızlı ve bağımsız soruşturma yapılmadığı;

- E. Adalet beklentisinin kaybolmaya başladığı;
- F. “Hak arama”nın psikolojik ve fiziksel engeller oluşturularak zorlaştırıldığı;
- G. Mağdur yakınlarının devletin ceberut yapısı, yargının bağımlı/tafıllı karakteri ve devletin yaşananlar konusunda özür dilemesi gerektiği konusunda ortaklaştığı, tazminat beklentisi konusunda ise farklı yaklaşımlar olduğu saptandı.

IV-KISA ANALİZ SONUÇLARI

Rapordaki değerlendirmelere dayanak olan araştırma sonuçları yönetici özetin hazırlandığı tarih itibarıyla aşağıda paylaşılmıştır:

Amaç:

Somut veriler üstünden bir "terörle mücadele" stratejisi olarak uygulanan zorla kaybetme politikasının, kime karşı, hangi kişi/kurumlar aracılığıyla, nasıl uyguladığını ve "yargı"nın bu yoğun hak ihlalleri karşısında nasıl bir tutum takındığını saptamak.

Veriler:

Raporun yönetici özetinin hazırlandığı tarih itibarıyla zorla kaybedilen 296 kişiye dair hukuki veriye ulaşıldı, bu veriler kayıp kişilerin yakınlarının olaya ilişkin anlatımları ile karşılaştırıldı, değerlendirildi.

Failler:

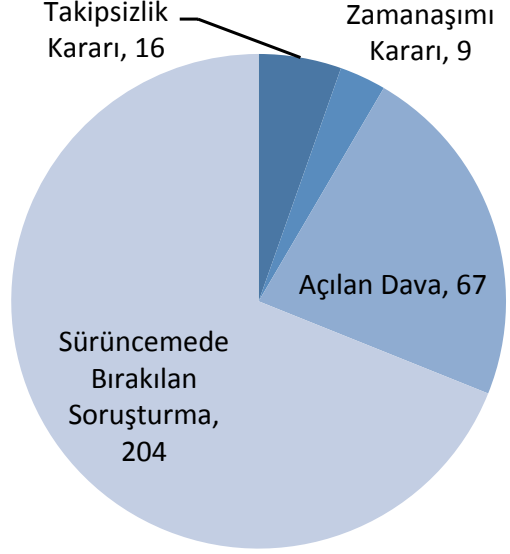
Sonuçlar yakınmaların JİTEM başta olmak üzere, MİT, Özel Kuvvetler Komutanlığı'na bağlı polisler, itirafçılar ve korucular olmak üzere beş grup devlet görevlisi ve/veya paramiliter güçle ilgili olduğunu gösterdi.

Süre:

Suç tarihinden bugüne kadar geçen ortalama süre 19 yıl 9 ay.

Soruşturma Durumu:

Zorla kaybedilen 296 kişiye ait hukuki veriler üzerinden yapılan incelemelerde aradan geçen uzun süreye rağmen 204 kişinin kaybedilmesine dair soruşturmanın sürüncemede bırakıldığı, 9 kişiyle ilgili soruşturmanın zamanaşımı kararıyla sonlandırıldığı ve 16 kişiyle ilgili takipsizlik kararı sonucu dava açılmadığı görüldü. 67 kişinin zorla kaybedilmesiyle ilgili ise dava açıldı.

Sevk Maddeleri

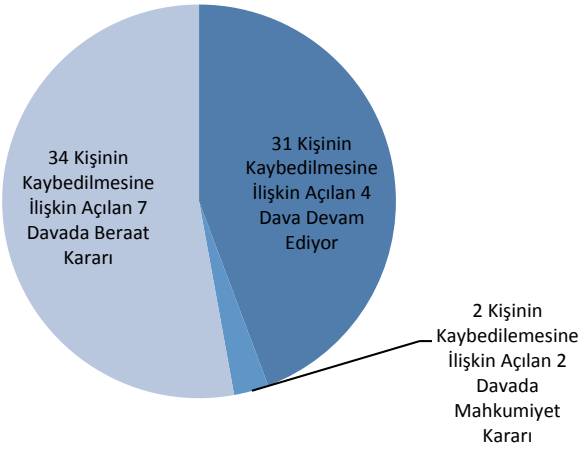
Türkiye'de bu tür suçlara ilişkin soruşturma/kovuşturmalarda suç tarihi esas alınarak 765 sayılı eski Türk Ceza Kanunu'nun 448-450. maddeleri uygulanıyor.

Zamanaşımı

Zamanaşımı süresinin 20 yıl olduğu kabul ediliyor. Bu yoruma göre 90'lı yıllarda işlenen suçlarla ilgili soruşturmanın büyük bir kısmı ya zamanaşımına uğradı ya da uğrama riskiyle karşı karşıya.

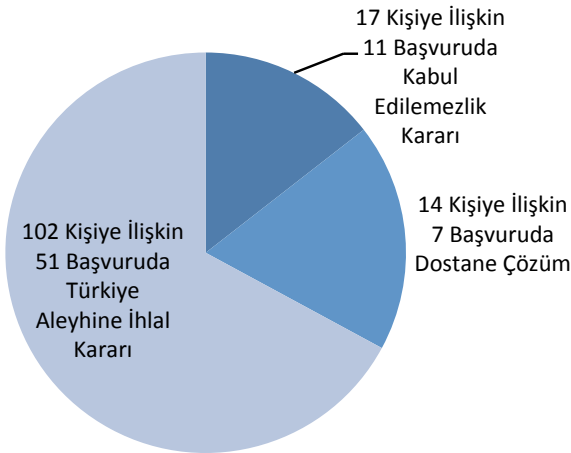
Kovuşturma Durumu

67 kişinin zorla kaybedilmesi ile ilgili toplam 13 dava açıldı. Bu davalardan 34 kişinin zorla kaybedilmesini içeren 7 davada beraat kararı verildi. 31 zorla kaybedilen kişiyle ilgili açılan 4 dava hala devam ediyor. Yalnızca 2 kişiyle ilgili açılan 2 davada ise mahkûmiyet kararı verildi.

AİHM Sonuçları

Hukuki verileri incelenen 296 zorla kaybedilen kişiden 131 kişiyle ilgili Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne 69 başvuru yapıldığı saptandı. Verilere göre Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, iç hukuktaki seyrin tam tersi yönde, 102 kişiye ilişkin 51 başvuruda Türkiye'nin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni ihlal ettiğine karar verdi. 14 kişiye ilişkin 7 başvuruda devlet tarafından dostane çözüm teklif edildi. Böylece genel toplamda 131 zorla kaybedilen kişiden 116'sında, 69 başvurudan ise 58'inde Türkiye'nin sorumluluğunun saptandığı görüldü. 17 kişiye ilişkin 11 başvuru ise kabul edilemezlik kararı sonucu incelenmedi.

Sonuçlar 90'lı yıllardaki zorla kaybetme uygulamasının sivilleri hedef aldığını, sistematik ve yaygın olarak yürütüldüğünü, suçların "insanlığa karşı suç" karakteri taşımasına rağmen yargısal makamların bu devlet pratiği karşısında

etkili soruşturma yürütmediğini ve zamanaşımı kurallarının arkasına sığınıldığını açıkça gösterdi. Araştırma cezasızlık problemiğinin bütün boyutlarıyla ele alınması gerektiğini, mevzuat sorunlarından yargısal aktörlerin algı ve donanım sorununa, soruşturmaların sürüncemede bırakılması yaklaşımından zamanaşımı duvarına kadar cezasızlık kalkanına kadar tüm sebeplerin birer birer elimine edilmesi gerektiğini açıkça ortaya koydu.

Bu rapora çalışmalarıyla destek veren Prof. Dr. Gökçen Alpkaya, Av. İlkem Altıntaş, Yrd. Doç. Dr. Öznur Sevdiren ve Av. Emel Ataktürk Sevimli'ye teşekkür ederken bu yayının hukuk normlarının esas alındığı demokratik bir Türkiye'nin tesisine, cezasızlık zırhının delinmesine, hesap verilebilirliğin sağlanmasına katkıda bulunmasını diliyoruz.